

Մեր մատենադասականին սահմանին գուրս է այդ տեղեկութեանց և լուսաբանութեանց խորաքննչութիւնը մէջ բերել հոս, գիտնալով արդէն որ ամէն բանասէր արդէն իսկ փուլ թացած է ունենալու օրինակ մը գրոցոյ: — Լաւագոյն թուի այդ Տեղեկութեանները և Լուսաբանութեանները առանձինն ընդարձակ կերպով քննել և հաստատել անոնց ստուշութիւնը կամ վրիպակը: Միայն եթէ նեւրուի, այսչափ ըսելով կ'ուզենք կնքել՝ որ Նորայր այնպէս էր սրբագրել զոմանի ի պատու կառելի իսկ բանասիրաց, որոնք առաջին անգամ բոլոր հայ բանասիրաց, որոց մէջ է ինքն եւս, աշխատութեան հոգը և գործիքները աղէկ գէշ պատրաստեր են, առանց ունենալու իրենց վարդապետ կամ կարապետ, ինչպէս որ ունին արդի բանասէրք, իբրեւ թէ ինքն Նորայր երբեք չի սխալիր, չէ սխալած կամ պիտի չսխալի. *Errare humanum est*.

Հ. Ս. ՍԱՐԵԱՆ

ՀԱՆԴԵՍ ԳՐԶԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱՐԱՆՔ

ՄԱՐԴԱԿԱՆԱՐԹԻՒՆ

(Ժառ. տնս էջ 161)

Յրկնիսա կամ Արկնիսա բառն կը նշանակէ կրկն կամ ազդեր ցաւ. «Եւ օգտակար Յրկնիսային և ոսկրացաւութեան և փայծաղիսացաւութեան»: Տնս էջ 20:

Յէջ 24 գործածուած է Տալապ բառն որ օտար է և կը նշանակէ Անգամ (Պարսկերէն Պարս անգամ = անգամ: Տերպարի ٭٭٭ Ի միում նուագի «Պիր Տէֆան»: Հմմտ. Բառ. Պասկ.): «Մարտնունն առ թէ պատեհն այն է, որ ամիսն ք (երկու) տարպա... այն է (ընէ), որ կերակուրն...»: Ի Հայկագ. Բառարանի, կը գտնենք «Անգամ. Գ. որպէս թէ Այն գամ յայն ինչ և յայնչափ ինչ

նուագի. Հեղ, տարպա. տեֆա, քերք» շեղագիր բառերու միջեւ գտնուած կեւ տալարութիւնը մեզ կ'ստեղծէր կու տայ որ օտար տարպա բառը, ռամկերէն ճեղ բառին հոմանիշ համարուած է:

Միւսնոյն էջին մէջ կը գտնենք բառն բախրակ որ կը նշանակէ մանաւանդ, բայց երբ. «և պալլամի մարդոյն լաւ է, բահրակ որ (մանաւանդ եթէ) նոցիկ լինի»:

Նգրիվ օտար բառ է, և կը նշանակէ Ոսնացառութիւն. (Յառ ոտից անհնարին ի յօդս և ի շիւս. որ և Ոսնացառութիւն ասի. ճիգրիգ, ճրգրաւ. յն. բոտալիկա, բոտալիւ. (յորմէ պատագրոս, իբր պոտագրոս) Հմմտ. Հակգ. բառ.): Մեզ ծանօթ բառարաններու մէջ Նգրիգ կամ Նիգրիգ լաւ. իտ. Podagra, գլ. Podagre (յն. ποδάγρα = ποδ, ποδός ոտն, օքրոս որս) նոյնանիշ բառերուն զիմաց կրուած են Ոսնացառութիւն, Ոսնագարութիւն, Ոսնացառութիւն: իսկ ցաւապարն Պոտագրոս, Ոսնացառ կոչի: Նախնեաց զորոց մէջ ինչ որ կ'երեւի նոյն օտար բառին իբր հոմանիշ աւելի Ոսնացառութիւն քան թէ Ոսնացառութիւն բառն կը գործածուի (Հմմտ. Ի Հայկագ. Բառ. նոյն երկու բառերու օրինակներն). իսկ Ոսնագարութիւն բառն ի նախնեաց չէ այլ վերջերս կազմուած է:

Արկնիւն կը կարգադրէ յէջ 24. «Եւ զերանն մեղրով և Սրբնապիտոյ լուանան շատ օգտէ»: Կը համարուի կառուածի նման հոնան մի որ կը կոչուի Պզրկատուն կամ Պզրի էլ-քարտանա. ըստ Հայբոստակի կտուռա խառ:

Ղուլլինն. այս օտար բառը գործածուած է յէջ 23 և կը նշանակէ ցաւ և ուռոյց աղեաց. «Գուշակէ որ զստամոքն հոլցել է, և փորոքն զոյրիմ»:

Սարստան կը նշանակէ խեցեղեղեղ:

Տայուն = խոյ, Ուռեց:

Մը Պարսկերէն Ժո բառն է որ կը նշանակէ բար. յէջ 26. «կու խփուի, հոնց որ երկաթէ միջ չի բանիր (բանար) զերանն»:

Հպպ = Հագ էջ 26. «Եւ խառնի ի այն արիւնն որ ի հայրէն գա»:

Չօխալ. Թուրք բառ է հոմանիշ Երեւակի «Եւ Չօնալ շար աստղ է և հոյալի»: Էջ 28:

Լազիմ. այս հայացած բառը շատ հաւանական է որ փոխ ածուած է պարսկ. Լէզլ = Խիտ, Հիմ բառէն. «Եւ Լազիմ պալ-զամին» (ԼՂ 31). Անտարակոյս կը նշանակէ հիմնացած կամ խտացած:

Քամոց, քթի եւ ուղեղի միջև գտնուած ծակերը այս ածուած կոչած է. ԵՂ 34. «Եւ զատ ծակեր կայ քամոցի, եւ այս ծակերուն ներքեւն ք ոսկր այլ կա, ի այն ծակերուն դիմացն, որպէս քամոց, եւ այս ծակերուն որն ծուռ է, եւ որն ըզորդ է, եւ այս ծակերն յլեղէն հեռու է, այն պատճառին համար, որ յորժամ զշունչն ի վեր քաշէ նա հով քամին յլեղն չի հասնի, եւ զեն չառնէ»: Ուրիմ քամոց բառը շատ լաւ իմաստով իբրեւ քամոյ գործածուած է:

Փուշի. չի կայ եւ սա ի բառարանս, բայց շատ հաւանական է որ հոմանիշ ըլլայ փուշի բառին, ինչպէս հնաեւեալ իմաստն ցոյց կու տայ. ԼՂ 36. «Եւ այլ թէ ի ա տեղ մայլ փուշի կամ մուխ լինի նա կարէ զշունչն քաշել». յայտնի է թէ ըսել կ'ուզէ որ փուշի կամ մուխի մէջ շունչ կրնայ քաշել:

Ալամն գործածուած է իբրեւ սրտի Բլրակի տեղ. ԼՂ 40. «Եւ արաբիչն Աստուած ի սիրտն ք ալանն է ք փոր (փորոք) ըստեղ-ծեաց»:

Աղեստան. անուն ընդհանուր աղեաց, ԼՂ 41. «Վասն ստեղծման աղեցն» գլխին մէջ մի քանի անգամ նոյն իմաստով գործածուած է «Եւ այլ պղզի աղեստանն փաթուած են». ԼՂ 42. «Եւ այլ իմացիր որ Աստուած այս աղեստանն ծուռ եւ տափակ ըստեղծեք որ կերակուրն ամենուն մէջն կենա, եւ զուս առնէ»: Այս բառով կարելի չէ՝ անուանել մարդու իրանին այն մասն ուր ամփոփուած են մարդիկ աղիքը:

Աղեաց անդամազնական նկարագրութեան մէջ իւրաքանչիւր զատ աղիք յատուկ օտար անուններ ունին, ԵՂ 41 կը կարգանք. «Թառաջն տանն Միւսի սինա. Շարիայիս. որ է երկայնութիւն ժր մօտ ամէն մարդիկ իւր մատով. թէ մեծ՝ թէ փոքր, եւ այլ՝ պղզի աղեստանն փաթուած են, ծուռ եւ ճուկ են: Բայց այս աղիքն որ ժր են.

րդորդ է եւ ինքն ի ստամոքն կիպ է. պաւապ ասեն»: Այս սորդերուն մէջ կը գտնենք երեք բառ Միւսի սինա, Շարիայիս եւ Պաւապ որ ըստ բացատրութեան սեփականելու է *Duodenum* բառին որ կը նշանակէ այն աղիքը, որ ստամոքսին հետ միացած է, եւ երկայնութիւնն երկուստասան մատ կը համարուի. ըստ մի քանի գաղղ-Հայ եւ իտալ-Հայ բառագրոց, Հայերէն իբրեւ հոմանիշ յարմարուած է Աղեոց, Խիւն աղեաց, Առաջն աղի, Նախաղի, Նախիւմ իսկ միւս նորբ. աղեաց ալ մասնաւոր անուն կու տայ. *Jéjunum* կ'անուանէ Սայլմ. ԵՂ 41. «Եւ ք աղեցն անունն Սայլմ տանն, որ իժի՛ր ինքն պարապ է, եւ զարտակ է այս աղիքն ասեն, որ կերակուրն շուտ առնէն իրմէն, եւ չի ամել ինքն»: Գիւնկերու մէջ այս աղիքը միշտ զատարկ գտնուած է, եւ անոր համար մեր նոր բառարաններու մէջ այդ բառը կոչեր են Սինաղի, Գատարակաղի, Աղեստան եւ Աղիւմ. «Աղիւմ — բարակ աղիքն» զոր Անթիքի կոչեն բիշլըն. *Intestino ileo*. այսպէս կը գրէ Զախլախեան, իւր Հայ-իտալ բառարանին մէջ. բացատրութիւնը ճիշտ է, բայց իտալ բառին սեփականութիւնը սխալ: Իսկ երրորդ նուրբ աղիքն՝ կ'անուանէ Յամա յայլաիդաղ, ԼՂ 41. «Եւ գն յամա յայլաիդաղ ասեն. եւ ինքն փաթուած փաթուած, եւ ինքն շատ արգելի»: Եւրոպական բառն է Ileum, Ileum (յն. *elēin* զանաղ) մեր բառագիրք շինած են Գալարաղի (Գալ. եւ Նոր.), Փարսք (Զախլ.), Ստուար աղեաց ալ առանձին անուններ կու տայ: ԼՂ 41. «Եւ այլ գ աղիքն որ հաստ են ախն ասեն Աւար, ինքն աղիք մին է հաստ եւ ա բերան ունի. . . եւ ինքն նման է քլեսայի». ասոր գաղղ. բառն է *Cæcum* (Կոյր). ի մեզ կոչուած է Բլշաղի (Զախլ.), Կոչարաղի (Գալ. եւ Նոր.): Երկրորդ կ'անուանէ Ախդաղի ԼՂ 42. «Եւ բին ախդաղի ասեն, եւ ինքն աղիք մն է հաստ, եւ ամուր», Գաղղ. հոմանիշն է Colon. Հայ Հաստաղի կամ Կողան (Զախլ.), Վերնաղի (Գալ.), Խարաղի, Աղեխիք (Լուս.) կոչուած է նաեւ Յանրաղի, իսկ Նորայր սխալելով Գալարաղի անուանած է: — Ամենն վերջինը կ'անուանէ

Ամացի մուստաղիմ, էջ 42. «Եւ դին տոնն
ամայի մոռտադիմ, և ինքն աղիք մեծ հոտտ
բղորդ, և քան զամէն հաստ՝ լայն՝ և
մեծ . . . Եւ այլ իմացիր որ Աստուած այս
աղետառնս ծուռ և տարակ ըտեղծիր որ
կերակուրն ամենուն մէջ կենայ և զուր առ-
նէ, և շուտ շնանէ ի արտաքն, և ամէն
մամ մարդու կերակուր ուտել չի պիտանա . . .
և եթէ բարակ լինէր անհարակեր, պիտէր
որ դուրս ելանէր շուտ շուտ. և մարդուն
ամէն օր զէտ լուծման զգի պէս զործ գնէր » :
Բառագիրք այս վերջին աղիքն կը կոչեն
Rectum . Հայերէն Նախադի, Թափան
(Գալ. Նոր) : Նուպար ասոնց վրայ աւել-
ցուցեր է նաեւ Յեսնադի : Բժշկարանին յի-
շնալ բառերն օտար են և աւելի արաբերէն :
Շարայարեղի Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

ԻՇԻԱՆ ԲԻՍՄԱՐԷ ԵՒ ԱՆԳՎԱՌԱՆՔ — ԱՆԳՎԱՌԱՆՔ

Ի Շ Ի Ա Ն Ո Ւ Հ Ի Ք

Քիշ օր առաջ հրատարակուեցաւ Համ-
բուրի լրագրին մէջ որ Բիսմարք իշխանին
յիշատակը պատուելու համար, կոմսն Լիւմ-
բուրգի, առաջարկած է թագաւորական խոր-
հրդարանին և ընդունելի բրած է որ Ատե-
նագլորութեան պալատան մէջ Բիզմարքի սե-
նականներուն կաշ կարաւորը անվթար և ան-
փոփոխ պահուին, մանաւանդ իւր աշխա-
տութեան սենեկի կահք և բազմոցք, ուր
այնքան հոգականուն քաղաքագէտք և գեա-
պանք բազմած և բանակցած են : Բնական
է այսպիսի պատիւ մը բնաւ չզարմացնէր
զմեզ : Անոնք որ 1862էն վերջը ապրած

են և հետեւողք եղած են եւրոպական քա-
ղաքագիտական պատմութեան այն թուակա-
նէն սկսեալ մօտ 30 տարի մը, Թերեւս շատ
անգամ զարմացած և հառաչած ըլլան մարդ-
կային մեծութեանց մոռացութեան և լուսթեան
վրայ : Երեսուն տարի օր չէր անցնէր Թերեւս,
յորում չընթեռնուր ոչ Բիսմարքի անուան
և քաղաքականութեան նկատմամբ : Մինչ օ-
տարները զինքը Երկաթեայ Ատենագլորի կը
կոչէին, իւր հայրենակիցք Անմահ, Մեծ քա-
ղաքագէտ կ'անուանէին : Գերման ողիները
չէին ուզեր որ Գուլիէլմոս II կայսեր որդին
Փրեքերիկոս գահը ելլէ որպէս զի ըլլայ թէ
Բիսմարքի քաղաքականութիւնը հարուած մը
կրէ, և կը մաղթէին որ տորա որդին՝ Գու-
լիէլմոս, օր մը առաջ կայսր ըլլայ, որպէսզի
շարունակէ բիսմարքեան քաղաքականութիւ-
նը. և արդարեւ ամենայն ոչ զԳուլիէլմոս
իշխանը հըռ պաշտող օր կը կարծէր և հնա-
զանդ աշակերտ մեծ քաղաքագէտին. և սա-
կայն ո՛րքան պատրանք և ո՛րքան ալլափո-
խութիւն : Բրուսիոյ Արքունեաց կողմէն ոչ
միայն մոռացութիւն մը կը ածնուի, այլ
նաեւ վանք մը Բիսմարքի կարծիքներէն, հա-
կալութիւններէն և համակրութիւններէն խո-
տորելու և հակառակը գործելու :

Ապահով ենք որ եթէ Բիսմարք իշխանը
տակարի ըլլար կենդանի և վարիչ գերմա-
նական քաղաքագիտութեան, Տրանսվալի
պատերազմը տարբեր կերպարանք պիտի առ-
նուր. այդ Հասարակապետութիւնը անպաշտ-
պան պիտի չմային, Քրիսկէր մեծ պատուով
պիտի ընդունուէր Գուլիէլմոս կայսրէն, և
պիտի հակառակուէր վերջնայն ուղեւորու-
թիւնը յիշողիւս իւր մամուն մահուան առ-
թիւ, կամ գոնէ պիտի չլքողուէր որ գրեթէ
տակարի այնքան անգլիացի ազգին առջին :
Բիսմարք չէր կարող հանդիսատես ըլլալ
վերջին տարուանս պատահարաց և եթէ ա-
պրած ըլլար ցարդ, արդէն կաթուածահար
պիտի ըմնար. այնքան տարօրինակ և նուաշ-
տացուցիչ պիտի գտնէր ներկայ քաղաքա-
կանութիւնք. և ինքը որ մարդկային գլխոյ
և կարեկցութեան տեղ փոխանակեր էր գեր-
մանական ջախջախիչ մեծութիւնը և « փո-
մերանացի նոնաձիգ զինակրին ոսկորը », ,